

liko je već smagao. Međutim je posljednje, 1931. god. vidno tjelesno oslabio. Fatalno je za nj bilo što se na biralištu 8. novembra 1931. ozlijedio padom na klizavim drvenim stubama jedne škopske osnovne škole. Od potonjih komplikacija za nepuna je dva mjeseca završio radin život. »Beatos puto — kaže Plinius (Epist. XVI. l. VI) — quibus deorum munere datum est, aut facere scribenda, aut scribere legenda, beatissimos vero quibus utrumque« što za pokojnika važi u punoj mjeri, jer se je narodu u sva-

kom mjestu boravka obilno oduživao i za-duživao ga marljivošću kulturna radnika.

Ko se bude kada bavio Prelogovim životopisom i pretresom njegova rada trebaće dakako da nadopuni i ovaj moj nacrt P. bibliografije, jer podaleko od zbirke, koje bi omogućile potpunost, ne mogoh preći sve i iscrpiti, a samu ocjenu njegove pojave daće već ona historija, koja dolazi... Nije bio za skutima Fortune, jer ona pokojniku doista baš nimalo nije bila sklona.

Dr. Josip Matasović.

NEŠTO O STAROM HRVATSKOM ORUŽJU.

II.

Koliko je meni poznato nije se još ni jedan stručnjak pozabavio opisom razvoja kijače odnosno topuza i buzdovana u hrvatskoj prošlosti (u starim ispravama bwzdogan, cambuca). Prema dvorskoj časti župana (buzdovanara) kijačara na hrvatskom kneževskom dvoru možemo zaključiti, da je ova vrsta oružja bila od velike važnosti u naružanju starih Hrvata.

U »Starohrvatskoj Prosvjeti« (II. str. 40) pod naslovom »Podatci za kramiologiju grobova pod stećcima« opisana je jedna lubanja br. 1., koja je dne 2. siječnja 1890. iskopana na groblju u Biskupiji kod Knina. Grob je bio najprostije ograden jednim samim redom kamenja. Oko ove lubanje nađen je niz srebrnih četverostranih tankih pločica, njih na broju 14, pozlaćenih i urešenih po srijedi izdubljenom šupljom četverostranom piramidom, a naokolo porubljenim gustim nizom izkucanih pupica. Ova se lubanja čuva u muzeju u Kninu.

U zbirci oružja arheološkog muzeja u Zagrebu nalaze se 36 topuza iz bronce, a među njima 16 sa četverostranim ugljatim šiljcima.⁶⁾ (T. I. s. 1 i 3.)

⁶⁾ U inventaru historijske zbirke arheološkog muzeja u Zagrebu unešeni su topuzi iz bronce i bakra pod slijedećim brojevima: 1. Pod br. 511 zvjezdolik buzdovan iz bakra nađen u Bijelom Bregu. — 2. Pod br. 262 buzdovan iz bakra nađen u Ludbregu XIV. v. — 3. Pod br. 563 buzdovan iz bronce nađen u Trpinji XIV. v. — 4. Pod br. 564 buzdovan iz bronce nađen iz Gajeve zbirke XV. v. — 5. Pod br. 565 buzdovan iz bronce nađen u Dalju XV. v. — 6. Pod br. 566 buzdovan iz bakra nađen u Vinkovcima XV. v. — 7. Pod br. 569 buzdovan iz bakra nađen u Zagorju XV. v. — 8. Pod br. 756 buzdovan iz bakra nađen u Vukovaru u Vuki XVI. v. — 9. Pod br. 798 buzdovan iz bakra nađen u Vinkovci okolica XIV. v. — 10. Pod br. 1179 buzdovan iz bronce, Sjeverna Srbija uz Savu XIV. v. — 11. Pod br. 1227 buzdovan

Oni su izrađeni iz ljevane bronce tako, da im kao podloga služi kocka, kojoj su stranice većim dijelom 3 cm velike. U sredini ovih stranica stoji izbočena četverostrana piramida itako, da joj uglovi raspolovljuju stranice kvadrata.

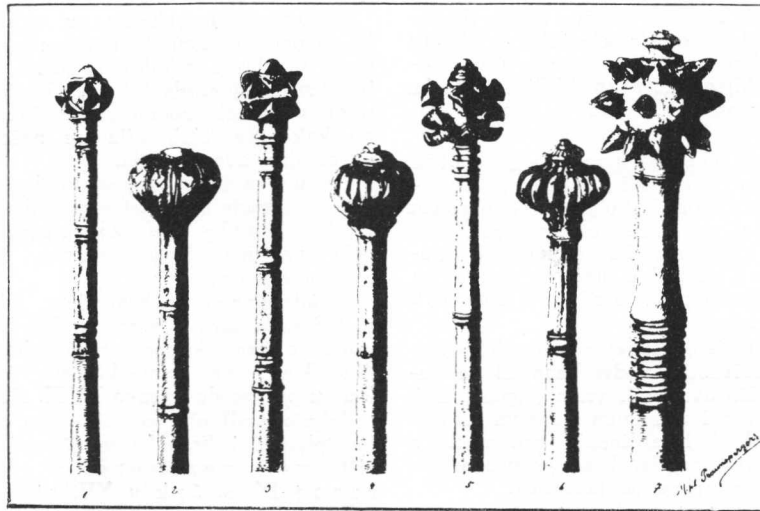
Prema tome imade taj (topuz) kijac četiri šiljka u obliku četverokutnih 1.5 cm visokih piramida i 8 trokutnih 1 cm visokih šiljaka. Akoprem su to na oko maleni, ali su zato vrlo masivni kijci.

Šiljci ovih (topuza) kijaca sasvim naliče onima na nakitu iskopane lubanje u Biskupiji kod Knina.

A. Demmin u »Die Kriegswaffen«, St. 786, No. 4 Bis. iznaša dvije glavice brončanih topuza od kojih jedan imade ugate a druga okrugle šiljke, te on misli da ovi potječu iz XIII. ili XIV. stoljeća (?), a čuvaju se u mu-

zeju u okolici Čazme XV. v. — 12. Pod br. 786 buzdovan iz bronce, Hrvatska XIV. v. — 13. Pod br. 789 buzdovan iz bronce iz Kukuljevićeve zbirke. — 14. Pod br. 1836 buzdovan iz bronce, Sotin Vinograd XIV. v. — 15. 567 buzdovan iz bakra nađen u Južnoj Ugarskoj XIV v. — 16. Pod br. 570 buzdovan iz bronce nađen u Grubišnom Polju XVI. v. — 17. Pod br. 1742 buzdovan iz bronce, Topolovac kod Bjelovara XV. v.

Ovome popisu imao bih prigovoriti, da navedeno oružje nisu buzdovani već topuzi odnosno kijci i da su oni kod kojih stoji oznaka »XIV. v. prema mišljenju Dr. Truhelke i prema mojem mnogo stariji. Dr. C. Truhelka kaže u »Glasniku muzeja« od god. 1914. str. 243: »Topuz nalazi se već u doba bronce i imade onda oblik brončane, na sredini šupljinom za sop kuglje, kojoj je površina polkičena pravilnim ugljatim izbočinama te uslijed toga naliče koncentričnoj skupini šiljatih kristala, koji predstavljaju zvijezdu. Isti oblik samo od željeza izrađen pojavljuje se u doba seoba naroda, te su u (sarajevskom) muzeju sačuvana četiri komada te vrste«.

Topuzi i buzdovan: 1, 3, 5 i 7 iz bronce po svoj prilici X., XI., XII. i XV. stoljeća; 2 i 4 iz željeza iz XV. i XVI. stoljeća, 6. buzdovan iz XVII. stoljeća.

zeju u Stockholmu. Po mome mišljenju spadaju oni u mnogo ranije doba, kako to i Dr. Č. Truhelka misli.

Na str. 282 iznaša Demmin pod br. 86 također jedan (topuz) kijac, koji po šiljcima naliči gore spomenutom sa ugljatim šiljcima, ali se od njega razlikuje time, što ovaj posljednji imade i sa gornje strane jedan jaki šiljak, koji sa cijelom glavicom čini sastavni dio.

Kod naših topuza, kao i kod onih nađenih na sjeveru Evrope, gdje su nekada stanovali stari Slaveni, gornji je dio glavice šupalj tako, da se kroz cijelu glavicu može provući držak (sopište) za nasadenje kijca.

Onaj pod br. 86 opisani smatra Demmin, da je rimski (clava) šta po svojoj prilici i jest. Onaj posljednji čuva se u Salzburgu.

Ovu vrstu oružja naziva Demmin njem. Die Kriegskeule i der Streitkolben, lat. clava, franc. massue, španj. maza i clava, talij. mazza i clava, turski topus, engl. club i mace, mađarski buzogány.

Kod nas u Hrvatskoj upotrebljavaju se uslijed turskog i mađarskog upliva, oba naziva najme »topuz« i »buzdovan«.

Pod »topuzom« razumijevamo oružje okruglog ili kruškolikog oblika glavice sa ili bez izbočina, koje mogu biti razno stilizirane (T. I. s. 1—5 i 7).

Pod »buzdovanom« razumijevamo oružje, kome je glavica vertikalno razdijeljena u listiće zvane »pera« (T. I. s. 6).

Posljednji oblik bit će mlađi, te je po svojoj prilici nastao stiliziranjem kruškolike glavice, što dokazuje nekoliko primjera iz moje zbirke (T. s. 2, 4 i 6).

Dr. Szendrei, Ung. Kriegs-Denkmalstr. 97 kaže da se buzdovan javlja u Mađarskoj u prvoj polovici XIII. s., kamo su ga po svojoj prilici donijeli Kumani.

Hrvatski naziv kij, kijac, kijec, upotrebljavao se za topuz i buzdovan, jer se za razliku ovih vrsta oružja u narodu vrlo malo znalo. — Hrvatski su naziv istisli turski i mađarski te je tako naziv »kijac« i »kijača« kroz stoljetni upliv gornjih naroda, sasvim pao u zaborav. I Demminu je poznato, da su se stari Slaveni služili topuzom te on iznaša na str. 788 pod br. 13 sliku topuza, koji naziva »starim slavenskim«. Glavica mu je glatka i kruškolikog oblika.

Ovih tipičnih oblika kijca i topuza sa gustim okomitim 3 mm širokim i 2 mm dubokim izrescima, koji su izrađeni iz bronce, nalazimo kod naših velikaša jošte u XVII. stoljeću. Ovakova se četiri primjerka čuvaju u zbirci oružja arheološkog muzeja u Zagrebu, 2 komada u mojoj zbirci a jedan i to najljepši visi u zagrebačkoj stolnoj crkvi sa kacigom, prsnim oklopom i sabljom nad nadgrobnim spomenikom bana Tome Erdeda (1558—1624), koje je oružje pripadalo pokojniku. (Isp. i u »Narodnoj Starini« II. (1923.) str. 220.—221. slike toga spomenika.)

Iz gornjih navoda, koje se temelje na iskopinama i vjerodostojnoj literaturi, dolazimo do slijedećih zaključaka:

Stari su Slaveni prema navodima Mauricija od oružja upotrebljavali i kijac (topuz), te su oni ovu vrstu oružja po svojoj prilici za bogatije i uglednije ratnike izrađivali u pozlaćenoj bronci.

A jer su Hrvati, kako se doista čini, naj-

bolje sačuvali ukrasne motive starih Slavena, to su oni uz ostale kovinske predmete po svojoj prilici ponijeli u svoju novu postojbinu i kijac, koji su kitili sa starim oblicima i motivima, kako je napred dokazano.

Za ovu okolnost govore nadalje razmjerno veliki nalazi ovakvih brončanih topuza u našim krajevima prema onom malom broju (2) poznatih takovih topuza iste tehnike, koji su nađeni na sjeveru Evrope i koji se čuvaju u Štokholmu.

Da su pronađeni topuzi rimske ili bizantinske provenijencije, nedvojbeno bi se našlo mnogo više ovakvih vrsta (topuza) koji po cijeloj Evropi u raznim bogatim nalazištima rimskih i bizantinskih predmeta, a napose rimskog oružja, koje je pronađeno u mnogobrojnim rimskim taborima.

Za materijal, iz kojega su izrađeni te za njihovu tehniku govori uz moju tvrdnju i ta okolnost, da se na hrvatskom kneževskom dvoru već u ranom srednjem vijeku spominju župan kijačara u to vrijeme literatura o topuzu i buzdovanu, izrađenih iz kovine kao o oružju koje su napose čuvali dvorski dostojanstvenici ne govori — koliko je meni poznato — ništa.⁹⁾

⁹⁾ L. Lindenschmit, Handbuch der deutschen Altertumskunde. Braunschweig, 1880.—1889. str. 186 kaže: »Der Kolben, der Kampfstock, die Keule-clava, fustis, baculus, der Kolben als Schlagwaffe bleibt nicht nur lange zum allgemeinen Gebrauche auch beim Volksheere, sondern selbst die gesetzliche Waffe für gewisse Arten des gerichtlichen Zweikampfes. In den langobardischen Gesetzen namentlich ist er für die 24 Klagefälle, causae, bei welchen dar Urteil durch den Kampf zu finden ist, bestimmt bezeichnet. Diejenigen, welchen der Kampf zugesprochen ist sollen denselben mit Kolben und Schilden aufstechen — »Quibuscunque per legem propter aliquam contentionem, praeter de infidelitate, pugna fuerint iudicati cum fustibus et scuto pugnent« Leges Langobardicae XXXI Ludovici Pii et Lotharii I. — und über die Art und Form dieser Waffen ergeben sich Aufschlüsse aus Nachrichten und Denkmälen des Mittelalters, bis zu welcher Zeit die Kampfweise in den Rechtsgebräuchen erhalten blieb. Der Kolben, welcher Fustis aber auch Clava und Baculus genannt wird, war meist nur eine Elle lang. Saxo nennt ihn eine stips cubitalis und so erscheint er auch in einem

Navodi Lindenschmita su najstariji koje ja poznam o kijcu. Iz ovih se podataka ne može razabrati iz kakovog su materijala bili izrađeni langobardski kijci. O njima govore samo sačuvani spomenici i sačuvane vijesti no kako se čini, nije se našao nijedan egzemplar ovog oružja.

Zanimljiva je ova konstatacija: dok Karlo Veliki izlučuje kijac odnosno kijaču iz svoje vojske, dotle on zaprema vidno mjesto na hrvatskom kneževskom dvoru.

U iskopinama u krajevima, gdje su živjeli i sada žive Slaveni, nađen je kijac izrađen iz raznih kovina i to u najstarijem obliku, koji se temelji na četverokutu pa sve do upravo XVIII. stoljeća, dok o daljnjoj sudbini i razvoju ovog oružja kod Langobarda i Franaka ne govori literatura ništa već nepovezano skače iz ranog IX. s. čak u XV. stoljeće.

Prema tome se je kod Hrvata kijac sasvim samostalno razvijao i ostao tako dugo u uporabi, dok ga nije napredna tehnika kao nesavremeno oružje posve istisnula iz bojišta.

Ovu su vrstu bojnog oružja morali Hrvati donijeti iz svoje pradomovine u Hrvatsku. Da su ga zbilja sobom donijeli iz sjevernih krajeva Evrope u južne zemlje, koje su nastanili, govori na koncu i okolnost, da su oni (topuzi) kijci nađeni na sjeveru Evrope sasvim jednaki našima.

Osim toga zanimljivo je i to, da i kneginja na hrvatskom dvoru imade svoğa župana (buzdovanara) kijačara.

Milan pl. Praunserger.

Fechtbuche des 15. Jahrhunderts, welches Hans Dalhofer als Anweisung zum Gebrauche der Waffen aller Arten des gerichtlichen Zweikampfs in lehrreichen, bildlichen Darstellungen verfasste.

Seine hier unter Figur 81 gegebene Form ist ohne Zweifel die altherkömmliche. Er hat vier scharf vorstehende Kanten (cornua) und ist auch oben zugespitzt, während der Kolben, welcher bei den Turnieren der späteren Zeit noch gebraucht wurde (der Kürisbengel) nur stumpfe Ecken hatte. Von den Kriegswaffen wurde der Kolben erst durch eine Verordnung im Jahre 813 ausgeschlossen, in welchen Karl der Grosse anbefahl dass beim Auszug gegen den Feind statt des Kolbens oder Kampfstockes der Bogen geführt werden soll. Capitul. Aquisgr. quod nullus in hoste baculum habeat sed arcum.